

Наталія ДЗЮБАС

КАЗКИ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО У СЬОГОДЕННІ – ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті звертається увага на актуальність казок Василя Сухомлинського у сьогоденні та їх роль у розвитку та формуванні особистості дитини.

Ключові слова: педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського, виховна роль казки, казкотерапія, артпедагогіка, повчальний зміст, народна мудрість.

*«Казка – це зернятко, з якого проростає
емоційна оцінка життєвих явищ»*

Василь Сухомлинський

Постановка проблеми.

У кожного з нас дитинство викликає різні асоціації, проте всі ми маємо хоча б одну спільну – читання казок та оповідань. Це не лише спосіб зануритися у щось чарівне та безтурботне, а й цілком природний підхід до вирішення психологічних проблем. Пам'ятаючи свої дитячі враження від казок, як переживали за головного героя, як разом з ним долали труднощі, раділи його успіхам та перемогам, ми вчилися відрізняти добро та зло, щедрість і жадібність, сміливість і боягузтво, милосердя і жорстокість, вірність та зраду. Саме казки та оповідання будили нашу уяву та фантазії і допомагали перевтілюватися в казкового героя, щоб разом з ним осягати життєві істини, протистояти спокусам та знаходити вихід з, начебто, безвихідних ситуацій [3].

Аналіз досліджень. Проблеми особливості сприйняття і розуміння казкового змісту дітьми висвітлювали у своїх працях В. Андросова, І. Бех, Л. Виготський, Л. Гурович, І. Ельконін, О. Запорожець, Г. Леушина, О. Соловйова, Н. Циванюк та інші.

Мета статті – проаналізувати вплив казки В. О. Сухомлинського на формування особистості дитини та збереження психічного здоров'я в умовах сьогодення, сформулювати висновки стосовно їх необхідності та корисності.

Виклад основної частини. На теренах України казка як один із основних жанрів фольклору здобула особливе визнання завдяки видатній людині – Василю Олександровичу

Сухомлинському. Доведено, що творче освоєння світу казок Василя Сухомлинського здійснює помітний вплив на сучасне освітнє інформаційне поле України. Його здобутки є невід'ємним скарбом у передовому педагогічному досвіді. У його палкому серці жила велика доброта та любов до всього світу. Він не лише навчав, а й прищеплював кожній дитині найкращі людські якості, виховував доброту, чуйність, людяність, патріотизм, любов до батьків, до людей і до рідної землі саме в оповіданнях та казках.

Важливого значення В.О. Сухомлинський в казках надавав таким моральним якостям, як доброта, обов'язок, бажання робити добро, прийти вчасно на допомогу скривдженому [2].

В умовах українських реалій, коли Україна відстоює свободу і територіальну цілісність, пріоритетного значення набуває національно-патріотичне та військово-патріотичне виховання молоді, якому В.Сухомлинський приділяв чимало уваги. Він вважав, що одним із найважливіших завдань виховання – є патріотичне виховання, яке повинно здійснюватися з раннього дитинства. Казки Василя Сухомлинського – це твори, у яких звучить віра у свою землю, свій народ, у незнищенність українського духу, у відродження нації. Його казки хоч і короткі, але вони вчать бачити прекрасне у вчинках героїв, їх поведінці, вчать любити рідний край, свою Батьківщину [1].

У сучасній основі української системи виховання лежить давня педагогічна традиція

нашого народу. Українська педагогіка за своїм змістом і спрямуванням має гармонійно поєднувати могутню культуру і духовну «трийцю» – історію, сучасне і майбутнє нашої нації і держави. Вона покликана утверджувати в серцях і душах, реальних справах, діяльності і поведінці кожного школяра культурно-духовні традиції, цінності рідного народу, вищі здобутки світової цивілізації, принцип визнання індивідуальності дитини, створення необхідних умов для всебічного, гармонійного розвитку, для виявлення рівня її пізнавальної активності, творчої обдарованості, можливостей та здібностей, що потребує подальшого розвитку. Використання методу казкотерапії не лише в психологічній, але й у педагогічній практиці з дидактичною та розвивальною метою виховання полягає у створенні таких навчальних та виховних ситуацій, які б сприяли максимальному розкриттю здібностей дитини та стимулювали б її внутрішні можливості до саморозвитку [3].

Актуальною сьогодні є думка В. Сухомлинського про те, що до найважливіших ознак нації належить рідна мова, а з нею витворена культура, яка стає душею нації, її духом. Зокрема, В. Сухомлинський зазначав, що в руках педагога слово є могутнім виховним засобом, яке здатне піднести, звеличити людину в її власних очах, утвердити її патріотичну свідомість і громадянську гідність, на все життя відкрити в її серці невичерпні й вічні джерела любові до своїх предків [1].

Захоплюючий сюжет казок формує у сучасних дітей пізнання світу та набуття досвіду. Персонажі казок впливають на розвиток і поведінку особистості. Іноді казка може стати життєвим сценарієм людини.

Казка, незмінний супутник дитинства, давно привертала увагу психологів. У наш час усе більшої популярності набуває такий напрям педагогічної науки, як артпедагогіка, що передбачає залучення дітей до різних видів діяльності. Сутність артпедагогіки полягає, передусім, у тому, що вона впливає на морально-етичні, естетичні та комунікативно-рефлексивні основи особистості і сприяє формуванню в дитини навичок соціальної поведінки за допомогою мистецтва. Одним із найпопулярніших і цікавих напрямів артпедагогіки є казкотерапія, що дозволяє дорослому працювати з дітьми через казку. Метод казкотерапії використовувався в народній педагогіці з давніх давен і лише 10

років тому оформився в наукову течію [3].

Багато хто думає, що казкотерапія призначена тільки для дітей, причому дошкільного віку. Однак це не так. Казкотерапію можна назвати «дитячим» методом лише тому, що казки звернені до чистого дитячого початку кожної людини. Основна мета казкотерапії – особистісне зростання клієнта в процесі творчості символічного тексту, що припускає зустріч з глибинною особистою проблематикою, внутрішніми психічними ресурсами, і надбання сутнісно обґрунтованих життєвих мети і смислів [3].

Різні школи по-різному уявляють її психологічний зміст. Але сходяться всі в одному: казка є необхідним засобом у осягненні дитиною світу, як зовнішнього, так і внутрішнього. Вона дозволяє зробити процес емоційно-морального розвитку дитини контрольованим і цілеспрямованим. У казковій формі свою проблему легше побачити і легше прийняти (не так образливо, не так боляче). Для казкового героя легше придумати вихід з положення – адже в казці все можна! А потім цей вихід, виявляється, можна використовувати і для себе. В реаліях сьогодення уміння знаходити вихід із складних ситуацій дуже корисне. До того ж, усім відомо, що казки допомагають у розвантаженні та знятті напруги у дітей [3].

Однією з особливостей дитячого сприйняття є те, що дитина бачить дії й вчинки персонажа, але не розуміє мотивів. Діти мислять образами, їм набагато простіше уявити собі ситуацію з боку, де головними героями є казкові персонажі. Саме на прикладі героїв казок найкраще засвоюється важлива життєва інформація (наприклад, складно пояснити дитині, чому вона повинна ділитися іграшками з іншими, а от сказати, що він скнара з якої-небудь казки – відразу матиме результат, адже бути антигероєм дитині не захочеться). У казках дуже яскраво прослідковуються різні протиставлення: хоробрість і боягузтво, багатство і бідність, працьовитість і лень, кмітливість і дурість... Поступово, без тиску з боку дорослих, діти вчаться відрізнити добро і зло, співпереживати позитивним героям, подумки проходити разом з ними через різні труднощі і випробування [3].

Можливість використання методу казкотерапії в професійній діяльності працівників психологічної служби зумовлена близьким функціонально-змістовим наповненням. Метод казкотерапії може слугувати

прекрасним інструментом для реалізації завдань психолого-педагогічної роботи.

Василь Сухомлинський називав казку, гру, фантазію життєдайним джерелом людського мислення, шляхетних почуттів і прагнень. Казкотерапія як метод приваблює все більше спеціалістів ще й тому, що має досить мало обмежень. Вона є ефективною при роботі з дітьми, дорослими та людьми похилого віку, з людьми із «нормальним» та «особливим» розвитком.

Казка може бути використана для того, щоб у недиригентній формі запропонувати способи вирішення конкретної проблеми;

- казка дає неперевершену спільну мову для дорослого, який працює з дитиною;
- казка більш інформативна, ніж звичайна, стиснута мова;
- казка сприяє пробудженню творчих сил у самому спеціалісті.

Казкотерапія як сучасний психологічний метод має три найважливіші спрямування і може бути використана для діагностики, розвитку та впливу на особистість.

Однак, застосування казкотерапії в психолого-педагогічній практиці має більш широкий діапазон і сприяє реалізації тих функцій, які виконує працівник психологічної служби у своїй професійній діяльності, які співвідносяться із функціональним наповненням методу казкотерапії і в реалізації яких використання цього методу буде найбільш ефективним. Це, зокрема діагностична, прогностична, профілактична, корекційно-реабілітаційна, соціально-терапевтична та комунікативна функції [3].

Саме тому сучасні педагогічні працівники знову і знову звертаються до напрацювань В. Сухомлинського. Досвід видатного педагога допомагає сучасним працівникам психологічної служби та педагогічним працівникам розробити ефективні та дієві системи виховання й впливу на основі оповідань та казок педагога, чітко визначають проблему, яку слід вирішити. Перешкоди, описані в оповіданнях, допомагають підібрати можливі шляхи їх подолання у реальному житті. Втілені у характері головного героя негативні риси, страхи, комплекси у процесі розгортання подій змінюються на краще.

В. Сухомлинський не уявляв формування і виховання особистості без повчальних розповідей вихователя про гарні вчинки людей, про боротьбу добра і зла. Понад 30 років працював він педагогом і директором сільської школи, всіма помислами й серцем

живучи серед школярів, спостерігаючи їх, вишуковуючи нові й нові засоби найкращого, найдієвішого впливу на розвиток їх характерів та свідомості, їх світогляду й світосприйняття [4].

У контексті казкотерапевтичної роботи вплив здійснюється в основному за допомогою психотерапевтичних казок, біблійних та суфійських притч, а також казок, створених у процесі психолого-педагогічної групової чи індивідуальної роботи. Ці казки найчастіше використовуються з метою:

- передачі у ненав'язливій формі важливих знань про оточуючий світ та взаємостосунки в ньому;
- погляду на складну, проблемну ситуацію збоку;
- актуалізації творчого, ресурсного потенціалу клієнта;
- підтримки клієнта в скрутній життєвій ситуації, у переосмисленні життєвого досвіду тощо.

При використанні психотерапевтичних казок є дотримання трьох основних принципів: доцільність, щирість і дозованість.

У своїх коротеньких казках, оповіданнях В. О. Сухомлинський закликає не тільки уважно придивитися до навколишньої дійсності і милуватися красою природи, а й вчить розуміти взаємозв'язки і взаємозалежність в природі, заохочує пізнати життя тварин, рослин, птахів, уважно ставитись до природи.

Казка зберігає у своїх надрах сліди найдавнішого язичництва, давніх звичаїв і обрядів. Вивчення атрибутів, тобто сукупності всіх зовнішніх якостей персонажів, що додають казці її яскравість, красу і чарівність, дає можливість наукового тлумачення казки. М. Л. фон Франц вказала, що казка, передана з вуст у уста, зовсім не обов'язково погіршується, але з тим же успіхом може і поліпшуватися. Дж. Хілман вважав казкотерапію як реалізацію вимислів у сфері творчості, що означає творення за допомогою уяви. Людська діяльність, за Дж. Хілманом, значною мірою належить до сфери риторики творчості, під якою бачиться нездоланна сила уяви, відбита у словах, мистецтві говорити і слухати, писати.

Казка сприяє всебічному розвитку дитини. «Казка, – любив повторювати В. Сухомлинський, – це, образно кажучи, свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки і мови. Діти розуміють ідею лише тоді, коли вона втілена в яскравих образах.

Казка – благородне і нічим не замінене джерело виховання любові до Вітчизни. Патріотична ідея казки – у глибині її змісту, створені народом казкові образи, що живуть тисячоліття, доносять до серця і розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення. Казка виховує любов до рідної землі вже в тому, що вона – творіння народу». Форма метафори, в якій створені казки, історії, притчі, анекдоти В. Сухомлинського найбільш доступна для сприйняття дитини. Це робить їх привабливими для роботи, спрямованої на корекцію, навчання і розвиток [3].

Він вважав, що без казки – живої, яскравої, яка заволоділа свідомістю і почуттям дітей, неможливо уявити мислення і дитяче мовлення. Казка допомагає оживити навколишній світ. В. Сухомлинський був одним із тих, хто піднявся проти застою в педагогіці, за виховання високих духовних ідеалів. Концепція казкотерапії В. Сухомлинського спрямована на передачу цінного життєвого досвіду, виявлення та розвиток потенційних можливостей особистості, цілком відповідає критеріям особистісно-орієнтованого виховання і може бути використана педагогом як один із способів роботи з особистістю кожної окремої дитини [4].

Виховне значення казок проявляється також у тому, що вони здатні впливати на формування особистих рис. Величезний виховний потенціал мають казки В. Сухомлинського для дітей, допомагають сформувати й розвинути в молодших школярів духовні цінності, гуманістичні почуття, родинні цінності, естетичні почуття, бережливе ставлення до природи. Казкові історії розвивають мислення дитини, а також її уяву. Дитина вчиться бачити світ з чіткими кордонами добра і зла. Слухаючи казку, діти, як правило, обирають позитивного героя, якого в подальшому житті наслідують. Діти ще в ранньому віці усвідомлюють, що негативні персонажі, які завжди наявні в творах, обов'язково будуть покараними, а єдина можливість цього уникнути – не наслідувати їм, не бути негативними. Вони переживають події сюжету разом з обраними героями. У процесі дорослішання діти осмислено сприймають сюжет, встановлюють прості причинно-наслідкові зв'язки. Характеризуючи героя, найчастіше висловлюють правильні судження про їхні вчинки, опираючись при цьому на свої уявлення про норми поведінки та особистий досвід [1].

У дитячому віці психіка ще нестабільна, межа між добром і злом злегка розмита. Тому батькам необхідно прислухатися до своїх дітей і слідкувати, яким казкам вони віддають перевагу. Можливо, що улюблені й не улюблені дитиною персонажі вказують на емоційні проблеми малюка, які назрівають. У цьому випадку за допомогою тієї ж казки можна трохи скорегувати розвиток дитячої психіки, направити її в правильне русло. Дуже важливо спільно обговорювати прочитане, звертати увагу дитини на якісь ключові моменти, роз'яснювати незрозуміле [5].

Велика роль казки і в плані естетичного розвитку особистості. Правильно організоване естетичне сприйняття має великий вплив на духовний розвиток дитини, приводячи до придбання окремих знань і вмінь, формування окремих психічних процесів, сприяючи виникненню нових мотивів діяльності дитини. Казка може впливати як на свідомі, так і на несвідомі сторони особистості, формуючи певні зразки поведінки [5].

Важливо не лише уважно прочитати твір чи розповісти його, а й ретельно обговорити та проаналізувати сюжет, образи героїв та події. В. Сухомлинський вважав, що образи, які присутні у казках, вчать дітей бути співчутливими, шукати вихід із будь-якої ситуації, заставляють думати, робити висновки [5].

Практичні психологи, психотерапевти, педагоги все частіше використовують казку в своїй роботі з підлітками, так як саме в цьому віці діти знаходяться в стадії фізичної зрілості. В цьому віці діти стурбовані своєю зовнішністю, що породжує переживання про те, як їх оцінюють інші. Хлопчики і дівчатка важко переживають своє відставання від однолітків у зростанні або у вазі. На думку багатьох психологів, казкотерапія допоможе виховати культуру поведінки підлітків, так як на прикладі казки хлопчикам і дівчаткам не важко буде зрозуміти, як повинні себе вести в ситуації, що склалась. Окрім цього, простір казки є безпечним для метафоричного вираження тих внутрішніх почуттів та переживань, які є важкими для безпосереднього свідомого обговорення. І, нарешті, використання форми казки дає можливість обійти захисні механізми психіки у вигляді супротиву і створити доброзичливу атмосферу спілкування «однією мовою».

Казки також несуть виховну, корекційну і просвітницьку функції. Недарма народна мудрість передається через казку з

покоління в покоління. Крім того, що казка є ефективним засобом виховання дитини, здатним вирішувати безліч завдань, вона також об'єднує батьків та їхніх дітей, дає можливість просто приємно провести час і відпочити від метушні реального світу. Сучасні батьки іноді не замислюються над значенням казки у формуванні особистості дитини, виявляють свою педагогічну неграмотність, чим зашкоджують подальшій успішності виховання.

Казкотерапія є одним зі шляхів до розвитку самоконтролю та саморегуляції, підвищення самооцінки, збільшення рівня емпатії, розвитку упевненості у своїх силах, зниження рівня тривожності особистості [3].

Висновки. Творчу спадщину В.О. Сухомлинського неможливо переоцінити, адже вона є джерелом натхнення для практичних психологів, педагогів та їх вихованців. Педагогічні казки В.О. Сухомлинського мають величезний виховний та терапевтичний потенціал. Вони допомагають сформувати й розвинути в дітей духовні цінності; гуманістичні почуття; родинні цінності; естетичні почуття; бережливе ставлення до природи. Казкові історії розвивають мислення дитини, а також її яву. Дитина вчиться відтворювати ситуації

власного травматичного досвіду та бачити світ з чіткими кордонами добра і зла. Казка, як вважав В. Сухомлинський, «як буревій захоплює у свій вир душу дитини, адже впродовж поколінь у ній формувалися світлі орієнтири і перестороги перед темним».

Отже, творче освоєння світу казок Василя Сухомлинського здійснює помітний вплив на сучасне освітнє виховання та розвиток дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гевко О. Формування національно-патріотичних рис у студентів. Рідна школа, 2001. № 11. с.47-48.
2. Гнатенко С.А. Виховання громадянськості у студентів в системі вищої освіти. *Вісн. Філософія. Психологія. Педагогіка*. Нац. техн. ун-т України «КП». К., 2003. №1. С. 177-182.
3. Солодухов В. Л. Казкотерапія як метод психологічної допомоги суб'єктам. *Нові технології навчання*. К., 2003. Вип. 34. С. 244 – 250.
4. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. *Вибрані твори: в 5 т.* К.: Радянська школа, 1977. Т. 3. С. 9–279.
5. Федій О.А. Естетотерапія: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2007. 256 с.